

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัญหาการย้ายถิ่นของประชากรในประเทศไทย เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมาเป็นเวลานาน และดูเหมือนว่านับวันจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ จากการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากรเข้าสู่กรุงเทพมหานครเมื่อ พ.ศ.2531 พบว่ามีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย ผู้ย้ายถิ่นที่พบมากที่สุดคือประชากรในวัยเด็กและวัยหนุ่มสาว ในจำนวนผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้มีสถิติที่น่าสนใจคือ ผู้ย้ายถิ่นเข้าสู่กรุงเทพมหานครตามรายงานดังกล่าว เป็นสตรีมากกว่าชาย (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2531, หน้า 9)

สภาพปัญหาการอพยพย้ายถิ่นของแรงงานหนุ่มสาว ไม่ได้มีให้เห็นเฉพาะแต่การอพยพเข้าไปทำงานอย่างแออัดในกรุงเทพมหานครเท่านั้น แต่สภาพความเป็นจริงในปัจจุบันสภาพเช่นนี้มีให้เห็นตามเมืองใหญ่ ๆ ทั่วไป เช่น เชียงใหม่ นครราชสีมา สงขลา ภูเก็ต ฯลฯ

ในช่วง 1-2 ทศวรรษที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน มีการย้ายถิ่นของแรงงานจากหมู่บ้านในชนบท เข้าสู่กรุงเทพมหานครและเมืองใหญ่อื่น ๆ เป็นจำนวนมาก ปรากฏการณ์เช่นนี้ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อระบบเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ทั้งของชุมชนชนบท ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นทางของผู้ย้ายถิ่น และเมืองใหญ่ ๆ ที่เป็นจุดหมายปลายทาง ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่า ประเด็นปัญหาสำคัญของเรื่องนี้ส่งผลกระทบต่อสังคมใน 2 ส่วน คือ

1. ผลกระทบต่อชุมชน/สังคมของถิ่นที่เป็นพื้นที่ต้นทางที่ผู้อพยพย้ายถิ่นจากมา บุคคลเหล่านี้ล้วนเป็นวัยแรงงานวัยหนุ่มสาวที่สำคัญของท้องถิ่น การเคลื่อนย้ายแรงงานย่อมส่งผลกระทบต่อชุมชนต้นทาง ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และหน่วยครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

2. ผลกระทบต่อชุมชนปลายทางที่ผู้ย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยทำมาหากิน ตามที่กล่าวมาแล้วว่า การอพยพย้ายถิ่นของแรงงานหนุ่มสาวส่วนใหญ่จะเข้าไปอาศัยทำมาหากินตามเมืองใหญ่ การที่คนจากหลายแห่งอพยพเข้าไปอยู่รวมกันอย่างแออัด บ่มก่อกำให้ เกิดปัญหาสังคมตามมาหลายประการ เช่นปัญหาสลัมตามเมืองใหญ่ ๆ ปัญหาการถูกล่อลวง เอารัดเอาเปรียบด้านแรงงาน ปัญหาอาชญากรรม รวมทั้งปัญหาการให้บริการด้านพื้นฐาน ต่าง ๆ เช่นที่อยู่อาศัย การศึกษาสำหรับบุตรหลาน และการบริการด้านสาธารณสุข

ภาพรวมของสาเหตุแห่งปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของจำนวนประชากรในระยะที่ผ่านมา นโยบายการส่งเสริมภาคอุตสาหกรรมและบริการในเมืองใหญ่ ๆ ในเวลาเดียวกัน ชีวิตความเป็นอยู่แบบตะวันตกก็ได้เข้ามามีบทบาททำให้เกิดการตื่นตัวในค่านิยมของความก้าวหน้าในสังคม สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีผลต่อการย้ายถิ่นอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านมีความตื่นตัวต่อโอกาสทางเศรษฐกิจและการย้ายถิ่นสูง (อภิชาติ จรรย์สถุทธิรงค์, 2526, หน้า 1)

มีรายงานการวิจัยหลายชิ้นที่สอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น กล่าวถึงกลุ่มของสตรีที่ย้ายถิ่นเข้าไปแสวงโชคโดยการเข้าไปหางานทำตามเมืองใหญ่ ๆ ทั่วประเทศว่า ส่วนใหญ่จะเป็นสตรีวัยรุ่นหรือที่เรียกว่าเฮาสตรี (อุษา ดวงสา, 2534, หน้า 1) ร้อยละ 57 ของสตรีที่อพยพย้ายถิ่นเข้าสู่เมือง ต้องการหางานทำเพื่อรายได้ที่เพิ่มขึ้น แต่สตรีเหล่านี้มีช่องทางที่จำกัดในการหางานทำ ทั้งนี้เพราะยังขาดความรู้ ความชำนาญในทักษะอาชีพ รวมทั้งยังขาดประสบการณ์การทำงาน (สุธีรา ทอมสันและคณะ, 2531, หน้า 4) สตรีในชนบทเหล่านี้ บางส่วนถูกขาย ถูกขังจูงหรือล่อลวงเข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศ สตรีส่วนใหญ่ที่พบว่า มีอาชีพขายบริการทางเพศอยู่ในสังคมเมืองเป็นสตรีจากทางภาคเหนือ โดยเฉพาะ เชียงราย เชียงใหม่ พะเยา ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน (ชูเกียรติ ลีสุวรรณและคณะ, 2533, หน้า 4-5) การเกิดปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ สืบเนื่องมาจากสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับชุมชนหลายประการ ซึ่งพอจะสรุปสาเหตุใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

ปัญหา ทางด้านเศรษฐกิจ สาเหตุสำคัญของการย้ายถิ่นมักมาจากปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2531, หน้า 3) ปัญหานี้เกิดจากแรงผลักดัน

ภายในชุมชนเอง อันได้แก่ การขาดโอกาสทางด้านอาชีพที่จะสร้างรายได้ให้พอมีพอกินในหมู่บ้าน การขาดทักษะอาชีพต่างๆ การขาดเงินทุน การขาดความรู้ในเรื่องการจัดการ การขาดโอกาสในเรื่องการตลาด ตลอดจนการขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนภายนอก

ค่านิยมการบริโภคด้านวัตถุ การนิยมบริโภคทางด้านวัตถุ ก็เป็นแรงผลักดันให้คนชนวนขายที่จะได้รับเงินหรือรายได้เพื่อตอบสนองการบริโภค ดังคำพังเพยของคนในชนบทภาคเหนือที่ว่า " ทูกรู้บ่ได้กิน บ่มีไฟเอาไฟส่องท้อง ทูกรู้บ่ได้นุ่งบ่ได้ย่อง ฟีน้องดูแคลน " ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ในชุมชนชนบทภาคเหนือ นั้น มองวัตถุเป็นเรื่องสำคัญและวัดระดับชั้นทางสังคมด้วยวัตถุซึ่งค่านิยมดังกล่าวนี้ปัจจุบันคงเป็นค่านิยมหลักในสังคมไทยโดยทั่ว ๆ ไปด้วย

ค่านิยมอิทธิพลทางสังคมและวัฒนธรรมต่างกัน อิทธิพลเหล่านี้เข้าสู่สังคมชนบทโดยผ่านทางสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์และสื่อบุคคล สื่อเหล่านี้ นำเอาวัฒนธรรมของคนภายนอกชุมชน มาสู่วิถีชีวิตภายในชุมชนอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดลัทธิบริโภคนิยม ลัทธิเอาอย่าง ยังผลให้เกิดการแข่งขันทางด้านวัตถุขึ้นในชุมชนชนบท

ปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ล้วนเป็นปัจจัยผลักดัน (Push Factors) ให้สตรีชนบทภาคเหนือเป็นจำนวนมากอพยพย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองใหญ่ ประกอบกับปัจจัยดึงดูด (Pull Factors) หรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับแหล่งปลายทางของการย้ายถิ่น เช่นโอกาสในอาชีพที่ดีขึ้น รายได้สูงขึ้น ฯลฯ (สุธีรา ทอมสัน, 2528) จึงทำให้ปัญหาการย้ายถิ่นของสตรีใน 2 ทศวรรษที่ผ่านมา มีความรุนแรงยิ่งขึ้น

งานพัฒนาและงานการศึกษาที่ผ่านมา ไม่สามารถตอบสนองความจำเป็นและความต้องการทางด้านทักษะอาชีพรวมทั้งทักษะทางการจัดการ ความคิดสร้างสรรค์ในการประกอบอาชีพ รวมทั้งการสร้างโอกาสในชุมชนชนบท เช่นการมีแหล่งทุน การได้มี

โอกาสไปดูงานต่างถิ่นที่ประสบผลสำเร็จในการประกอบอาชีพในท้องถิ่นที่จะทำให้กลุ่มคนในชุมชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรี อยู่ทำงานหรือจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ในชุมชนบท การพัฒนาและการจัดการศึกษาที่ผ่านมา เป็นการจัดการศึกษาที่คนภายนอกชุมชนนำมาให้ตามความพร้อมของคนภายนอก มากกว่าที่จะเป็นความต้องการ ความจำเป็นหรือความเหมาะสมของคนในชุมชน คนในชุมชนเองไม่มีส่วนร่วมใด ๆ หรือมีส่วนร่วมน้อยมากในกระบวนการจัดการศึกษาและการพัฒนา ดังนั้นผลของการดำเนินงานด้านการศึกษาและการพัฒนาที่จัดโดยองค์กรของรัฐและเอกชนที่ผ่านมา จึงประสบกับความล้มเหลวมาตลอด (สุนทร สุนันท์ชัย, 2521)

ที่หมู่บ้านปางมะโอ หมู่ที่ 8 ตำบลวังเงิน อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปางเป็นหนึ่งในหลาย ๆ หมู่บ้านในภาคเหนือที่มีปัญหาเรื่องการย้ายถิ่น โดยเฉพาะการย้ายถิ่นของสตรีเป็นปัญหาที่สำคัญและเร่งด่วนที่จะต้องได้รับการแก้ไข เฉพาะในปี พ.ศ.2532 มีเยาวชนสตรีที่จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 8 คน และย้ายถิ่นออกไปทำงานนอกชุมชนทั้งหมด และในจำนวนเยาวชนสตรีทั้ง 8 คนนี้ถูกขายเข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศถึง 6 คน ทั้งนี้ไม่นับรวมถึงคนที่ออกนอกหมู่บ้านไปประกอบอาชีพที่เป็นเพศชายหรือสตรีในวัยอื่น

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นว่า สาเหตุใหญ่ที่ทำให้ประชาชนโดยทั่วไปและโดยเฉพาะสตรีโยกย้ายถิ่นออกจากชุมชนนั้น มีสาเหตุมาจากด้านเศรษฐกิจ ดังนั้นแนวทางแก้ไขปัญหาระบบเรื่องการย้ายถิ่นนี้จึงจำเป็นต้องเน้นทั้งทางด้านการพัฒนาด้านอาชีพ รายได้ ทุน องค์กรชุมชน นอกจากนั้นควรจะมีการให้การศึกษากับทุกกลุ่มในชุมชน ถึงข้อดี ข้อเสียของการย้ายถิ่นพร้อม ๆ กันไป

งานวิจัยนี้มุ่งที่จะทำการศึกษาถึงแนวทางการใช้การศึกษานอกระบบและ การพัฒนาเพื่อยับยั้งการย้ายถิ่นของสตรีในชุมชนบ้านปางมะโอ โดยจะทำการวิจัยแบบมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชนเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว เพราะโดยวิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ ชุมชนสามารถเข้ามาร่วมคิด ร่วมแก้ปัญหามาของชุมชนเอง โดยที่ชุมชนจะมีบทบาทหลักและสำคัญในการแสวงหาช่องทางเพื่อแก้ปัญหา นักพัฒนาและนักวิจัยซึ่งได้เกี่ยวข้องกับแก้ปัญหานี้ในชุมชนบ้านปางมะโอตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน 2533 จะเป็นผู้สนับสนุนชุมชนและองค์กรในชุมชนใน

การชี้ชัดปัญหา การเข้าใจสาเหตุของปัญหา การหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาของชุมชน
เอง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อชี้ชัดสาเหตุและปัจจัย ที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นของสตรีในชนบท
2. เพื่อศึกษาศักยภาพทางด้านความคิด บุคคล และทรัพยากรของชุมชน ในการ
แก้ไขปัญหากการย้ายถิ่น
3. เพื่อจัดกิจกรรมการศึกษาและการพัฒนา เพื่อยับยั้งการย้ายถิ่นของสตรีใน
ชนบท

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน และสามารถร่วมมือกันหาแนวทาง
เพื่อแก้ไขปัญหากที่เกิดขึ้น
2. ได้ทราบแนวทางในการจัดการศึกษานอกระบบและการพัฒนา เพื่อชลอหรือ
แก้ไขปัญหากการย้ายถิ่นของสตรีในชนบท

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเพื่อใช้กระบวนการทางการศึกษาและการพัฒนา เพื่อยับยั้งการย้าย
ถิ่นของสตรีชนบท ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

ประชากร การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี ผู้ศึกษาเลือกเอา
ชุมชนบ้านปางมะโอ หมู่ที่ 8 ตำบลวังเงิน อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง เป็นพื้นที่ในการ
วิจัยซึ่งชุมชนแห่งนี้มีประชากรทั้งสิ้น 216 คน สาเหตุที่เลือกพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ในการวิจัย
เพราะมีประเด็นปัญหาที่ตรงกับความสนใจที่ผู้วิจัยต้องการจะศึกษา ได้แก่ปัญหากการย้ายถิ่น

ของแรงงานหนุ่มสาว เท่าที่ผ่านมาจากผู้วิจัยเองและนักพัฒนา 1 คน ได้เข้าไปร่วมกิจกรรม การศึกษาและการพัฒนากับชาวบ้านอยู่แล้วระดับหนึ่ง โดยเริ่มต้นกิจกรรมมาตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน 2533

ประเด็นการศึกษา

1. สภาพทั่วไปของชุมชน เลือกศึกษาถึงประวัติความเป็นมา สภาพ ทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสภาพทางนิเวศวิทยาของหมู่บ้าน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็น ภาพรวมของชุมชนทั้งหมด แล้วนำมาวิเคราะห์ถึงสาเหตุ/ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการย้ายถิ่น ของคนในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนสตรี ตลอดจนนำข้อมูลชุมชนที่ได้ทั้งหมดมาประกอบ การพิจารณาตัดสินใจร่วมกันของชาวบ้าน นักพัฒนา และนักวิจัย ในอันที่จะวางแผนจัด กิจกรรมทางการศึกษาและกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนต่อไป

2. สาเหตุ ปัจจัยภายในชุมชนที่ส่งผลให้สตรีในชุมชนเกิดการย้ายถิ่น ได้แก่ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและอาชีพ ปัจจัยทางด้านการศึกษา ปัจจัยทางด้านสังคมและ วัฒนธรรม หรือปัจจัยอื่น ๆ ที่เป็นสาเหตุของการย้ายถิ่นของบุคคลในชุมชน การศึกษาใน ส่วนนี้จะเป็นข้อมูลที่ช่วยในการวิเคราะห์แนวทางในการจัดกิจกรรมทางด้านการศึกษา และ การพัฒนาร่วมกับชุมชน

3. ศักยภาพของชุมชนในการร่วมจัดกิจกรรมการศึกษา และการพัฒนา ทำการศึกษาศักยภาพของบุคคลและองค์กรด้านความคิด ค่านิยม นอกจากนั้นยังเลือกศึกษา ถึงศักยภาพทางด้านทรัพยากรทางกายภาพที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งนี้เชื่อว่าถ้าชุมชนมีความพร้อม ด้านต่าง ๆ เหล่านี้พอสมควรตามความคิดเห็นร่วมกันของชาวบ้าน นักพัฒนาและนักวิจัยใน พื้นที่ ก็สามารที่จะร่วมกันวางแผนจัดกิจกรรมทางด้านการศึกษาและการพัฒนาของชุมชน เองได้

4. กิจกรรมการศึกษาและการพัฒนา กิจกรรมที่จัดขึ้นต้องสอดคล้องและ เหมาะสมกับศักยภาพของชุมชน กิจกรรมนี้จัดขึ้นหลังจากการได้ศึกษาสภาพปัญหาของชุมชน

และความพร้อมทางด้านต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ร่วมกันอย่างละเอียดรอบคอบ
ระหว่าง ชาวบ้าน นักพัฒนาในพื้นที่และผู้วิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะ

การย้ายถิ่น หมายถึง การที่บุคคลย้ายที่อยู่อาศัยจากถิ่นเดิมที่เคยอาศัยอยู่ไป
อาศัยถิ่นใหม่ หรือเป็นการเคลื่อนย้ายทางกายภาพของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล จากสังคมหนึ่ง
ไปสู่อีกสังคมหนึ่ง ซึ่งทำให้บุคคลต้องละทิ้งสภาพสังคมแบบหนึ่งเข้าไปอยู่ในสังคมอีกแบบหนึ่ง

การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจการ
ศึกษาและการพัฒนาของชุมชนทุกขั้นตอน โดยเริ่มตั้งแต่การเข้าร่วมกำหนดปัญหาของชุมชน
การตัดสินใจร่วมกันในการแก้ไขปัญหา การลงมือแก้ไขปัญหาาร่วมกัน รวมถึงการร่วมรับผล
ประโยชน์ที่เกิดจากกิจกรรมการศึกษาและการพัฒนา

ศักยภาพชุมชน หมายถึง ความสามารถและความพร้อมของชุมชน อันได้แก่
ความสามารถและความพร้อมด้านความคิด บุคคล และทรัพยากร ในการจัดกิจกรรมการ
ศึกษาและการพัฒนา

กิจกรรมการศึกษาและการพัฒนา หมายถึง กิจกรรมการศึกษาและการพัฒนาที่จัด
ขึ้นตามความสามารถและความพร้อมของชุมชน